

Skog & mark

– om tillståndet i svensk landmiljö

2011

• Buskskvättan håller utkik.

Jordbruksfåglar blir skogsfåglar?

I takt med att arealen åker- och betesmark fortsätter att minska i Sverige ökar trycket på de fågelarter som normalt förknippas med jordbrukslandskapet. Vart skall de ta vägen? Nya analyser indikerar att många jordbruksfåglar numera återfinns i skogen.

✍ MARTIN GREEN & ÅKE LINDSTRÖM, LUNDS UNIVERSITET

FÅGELÖVERVAKNINGEN inom Naturvårdsverkets miljöövervakningsprogram visar att sånglärka och gulsparv och flera andra fågelarter kopplade till jordbrukslandskapet har minskat i antal de senaste decennierna. En bidragande orsak är nedläggningen av jordbruksmark. Flera av de fåglar vi förknippar med åker- och beteslandskapet finns även på kalhyggen och i kraftledningsgator,

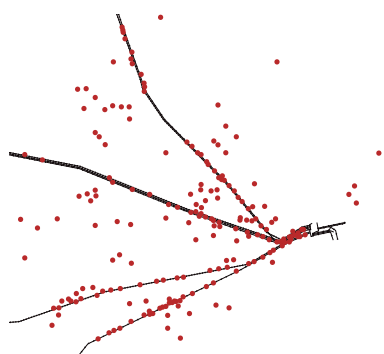
alltså ”i skogen”. Kanske klarar de sig bättre i dessa miljöer och kan finna en fristad där? ”Jordbruksfåglarnas” ekologi på kalhyggen och i kraftledningsgator är än så länge ganska okänd. Men analyserna av populationstrender ger inget stöd för att skogen skulle vara räddningen för jordbruksfåglarna. Det verkar gå ungefär lika bra, eller dåligt, i de olika miljöerna.

Jordbruksfåglar i skogen?

Dagens skog innehåller biotoper som på många sätt kan liknas vid jordbrukslandskapet. Kraftledningsgator och nyupptagna kalhyggen erbjuder öppna gräsbevuxna, sol-exponerade ytor med utkiksplatser i form av stubbar och buskar. En biotop som för en insektsätande fågel kanske kan ersätta en beteshage? Från de heltäckande systema-

► **Figur 1.**

Törnskaterevir (röda prickar) i anslutning till Oskarshamns kärnkraftverk. Linjerna markerar de kraftledningarna som törnskatorna gärna tyr sig till.

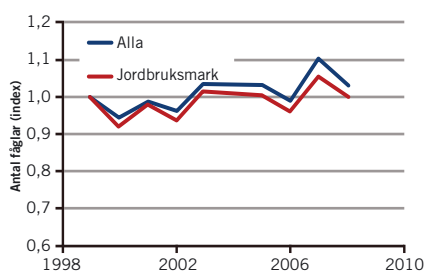

► **Tabell 1.** Alla individer av typiska jordbruksarter finns inte i jordbrukslandskapet. Tabellen visar fjorton fågelarter och hur stor andel av dessa som finns i jordbruksmark. Resten finns i andra öppna miljöer som kalhyggen, kraftledningsgator, kalfjäll, stränder och hållmark. Data från Svensk Fågeltaxeringsstandardrutten.

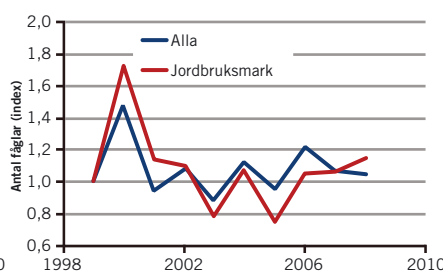
— >50 % i jordbruksmark
— <50 % i jordbruksmark

Art	Andel individer i jordbruksmark (%)
— Råka	98
— Sånglärka	96
— Törnsångare	81
— Tofsvipa	78
— Pilfink	71
— Stare	68
— Gulsparv	66
— Hämpling	65
— Ladusvala	62
— Törnskata	37
— Buskskvätta	33
— Ortolansparv	22
— Ängsplommar	4
— Gulärla	4

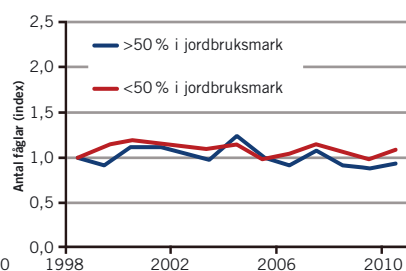
GULSPARV

TÖRNSKATA

GENOMSNIITTLIGA POPULATIONSTRENDER

▲ **Figur 2.** Populationstrender för gulsparv och törnskata. Den blå linjen visar hur det gått för arten om man inkluderar alla fåglar i Sverige. Den röda linjen visar hur det gått för arten enbart i jordbrukslandskapet.

▲ **Figur 3.** Genomsnittliga populationstrender 1998–2010 för jordbruksarter där >50 % återfinns i anslutning till jordbruksmark (röd kurva) respektive där <50 % finns i anslutning till jordbruksmark (blå kurva). Det verkar inte gå bättre för jordbruksarter som i stor utsträckning även väljer andra biotoper. Arterna finns listade i tabell 1.

tiska fågelinventeringarna i Sverige, de så kallade standardrutterna, har vi lärt oss att förvånansvärt många jordbruksfåglar också finns utanför jordbruksmarkerna. Törnskatan och gulsparven, två karaktärsarter för den sydsvenska beteshagen, förekommer ofta i andra biotoper. Då rör det sig i de flesta fall om kalhyggen och kraftledningsgator. Specialinventeringar i närheten av kärnkraftverk har visat att en stor andel av törnskatorna som häckar i dessa områden förekommer i kraftledningsgator (figur 1). Ortolansparven är en klassisk jordbruksfågel som minskat dramatiskt i antal de senaste decennierna. Den är nu nästan försvunnen från Sydsvetrike, men finns kvar i huvudsak på hyggen i Norrland.

Kunskapen om hur typiska jordbruksarter klarar sig i alternativa miljöer är dålig och kräver vidare undersökning. En studie av törnskata har visat att fortplantningen fak-

tiskt gick bättre på kalhyggen än i betesmark. Det berodde på att färre bon plundrades av kråkfåglar på hyggena. Vi vet dock inte om det här är ett generellt mönster bland denna typ av fåglar och om det påverkar populationerna. Övervakningsdata visar i alla fall att populationstrenden för jordbruksfåglarna gulsparv och törnskata i jordbruksmark inte skiljer sig från populationstrenden i stort (figur 2).

Hyggen och kraftledningsgator räddningen?

Om nedläggningen av jordbruksmark missgynnar våra jordbruksfåglar borde de arter som hittat ersättningsmiljöer i skogsmark klara sig bättre än de som är strikt beroende av jordbruksmark. För att ta reda på om detta stämmer jämfördes populationstrender för tio starkt jordbruksanknutna arter¹ med trender för sex mer allmänt förekommande

arter². Trenderna var väldigt lika för de två grupperna. Under perioden inträffade bara små förändringar och båda kurvorna visar en tendens till minskning. Det finns alltså inget stöd för hypotesen att de jordbruksfåglar som även finns på hyggen och i andra miljöer klarar sig bättre än de som är jordbruksspecialister (tabell 1, figur 3).

Data bakom trenderna kommer från den nationella miljöövervakningens standardrutten. De sexton arterna ingår antingen i den svenska indikatorn för miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* eller i EU:s internationella indikator ”Farmland Bird Index”. Förutom de fjorton arter som visas i tabell 1 ingår även storspov och stenskvätta.

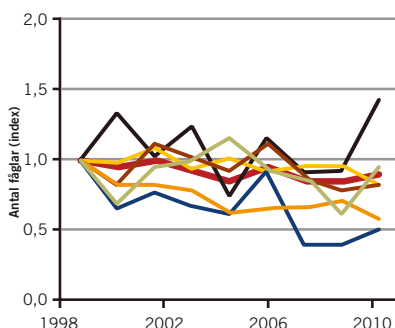
Trender i olika delar av landet

Även om nedläggningstakten av jordbruk minskat på senare år krymper fortfarande arealen åker-

SÅNGLÄRKA

FOTO: ULF MANHAMMAR / AZOTE

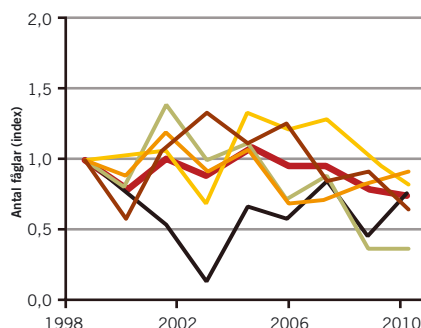

▲ **Figur 4.** Populationstrender 1999–2010 för sånglärka, törnskata och gulspärvar i hela landet (fet röd kurva) samt i olika regioner (smala kurvor).

TÖRNSKATA

FOTO: ANDERS TEDEHOLM / AZOTE

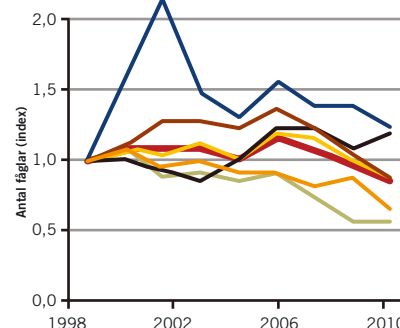

— Hela landet
— Norra Norrland (Norrbottnen, Västerbottnen, Jämtland)
— Södra Norrland (Västernorrland, Gävleborg, Dalarna)
— Östra Svealand (Uppsala, Stockholm, Södermanland, Västmanland, Örebro)
— Västra Göta- och Svealand (Värmland, Västra Götaland)
— Östra Götaland (Östergötland, Gotland, Jönköping, Kronoberg, Kalmar)
— Södra Götaland (Halland, Blekinge, Skåne)

GULSPÄRV

FOTO: ÅKE LINDSTRÖM

► och betesmark. Minskningen är inte jämnt fördelad över landet, utan är större i skogslandskapet än i slättbygderna.

Förekomsten av tre fågelarter undersöktes för att eventuellt uppträcka om populationstrenderna skiljer sig åt i olika delar av landet, där jordbruksmark lagts ner i varierande omfattning mellan 1995 och 2009 (figur 4).

De arter som studerades var:

- sånglärka – mycket hårt knuten till odlingsmark
- törnskata – huvuddelen återfinns utanför jordbruksmark
- gulspärvar – huvuddelen återfinns i odlingsmark men också i andra miljöer.

Nedläggningen av åkermark har under senare år varit större i Norrland samt i västra Göta- och Svealand. Man skulle då kunna förvänta sig att framför allt sånglärkan påverkats mer negativt i dessa delar av landet medan övriga två arter, som kanske kunde finna en fristad i andra miljöer, påverkats i mindre utsträckning. Men några entydiga mönster i den riktningen finns inte. I stället verkar det vara så att de största minskningarna av alla tre

arterna har skett där också jordbruksmarken minskat mest³.

Dålig kunskap väcker frågor

Kunskapen om hur typiska jordbruksfåglar klarar sig på hyggen och i kraftledningsgator är dålig. Men det faktum att de alls finns ”i skogen” ger upphov till flera spännande frågor. Påbörjades inflyttningen i skogen direkt när hyggesbruket startade, för att miljön i sig är attraktiv? Är häckningsframgången så god ”i skogen” att det blir ett överskott av fåglar som kan hålla populationerna i jordbruksmarken vid liv? Eller har inflyttningen ökat successivt i takt med att betesmark i skogsbygden försvunnit, för att fåglarna tvingas nöja sig med det näst bästa habitatet? God kunskap om överlevnad och reproduktionsframgång hos de jordbruksfåglar som söker sig till hyggen och kraftledningsgator kan vara nyckeln till förståelsen för deras framtida öde i Sverige.

¹ Mer än hälften av de svenska bestånden av dessa arter beräknas finnas i anslutning till jordbruksmark.

² Mer än hälften av de svenska bestånden förekommer i andra miljöer.

³ Underlaget utgörs av samma material och

samma regionindelning (sammanslagningar av län) som används i miljömålsindikatorn till *Ett rikt odlingslandskap* och därmed är det korttidstrender från 1999 och framåt som visas.

✉ **MARTIN GREEN**
martin.green@biol.lu.se

✉ **ÅKE LINDSTRÖM**
ake.lindstrom@biol.lu.se

Biologiska institutionen, Lunds universitet

📖 LÄS MER

- Lindström, Å., Green, M. & Ottvall, R. 2011. *Övervakning av fåglarnas populationsutveckling. Årsrapport för 2010.* – Rapport, Biologiska institutionen, Lunds universitet. 79 s.
- Ottvall, R., Green, M., Lindström, Å., Svensson, S., Esseen, P.-A. & Marklund, L. 2008. *Ortolansparvens *Emberiza hortulana* förekomst och habitatval i Sverige.* – *Ornis Svecica* 18: 3–16.
- Söderström, B. & Karlsson, H. 2011. *Increased reproductive performance of Red-backed Shrikes *Lanius collurio* in forest clear-cuts.* – *Journal of Ornithology* 152: 313–318.
- Wretenberg, J., Lindström, Å., Svensson, S. & Pärt, T. 2007. *Linking agricultural policies to population trends of Swedish farmland birds in different agricultural regions.* – *Journal of Applied Ecology* 44: 933–941.